

Η «βοήθεια για τον λόγο» στους πλατωνικούς διαλόγους («η πλατωνική βοήθεια»)

Thomas A. Szlezák,
Πώς να διαβάζουμε τον Πλάτωνα

Δεδομένου ότι οι διάλογοι είναι «ομοιώματα» του ζωντανού λόγου του χρήστη (πρβ. *Φαίδρο* 276a), μπορούν να απεικονίσουν και αυτό που χαρακτηρίζει την προφορική δραστηριότητα του διαλεκτικού, δηλαδή τη «βοήθεια» για τον λόγο του. [...]

Στα εσκεμμένα κενά οι διάλογοι παραπέμπουν σε θεωρήματα που δεν γνωστοποιήθηκαν «εδώ και τώρα», τα οποία ωστόσο θα ήταν απαραίτητα για την τεκμηρίωση των διαλόγων, δηλαδή ως «βοήθεια». [...]

Μόνο τις υψηλότερες βαθμίδες της βοήθειας που οδηγούν στη γνώση της αρχής δεν θα μπορούσε ο Πλάτων να τις εμπιστευτεί, χωρίς να αντιφάσκει προς τον εαυτό του, στο γραπτό λόγο. Αλλά οι πλατωνικοί διάλογοι σαφέστατα δεν παραβαίνουν τη συνθήκη αυτή.

Η κατάσταση της *βοηθείας* -η κατάσταση δηλαδή κατά την οποία ένας λόγος δέχεται επίθεση, ώστε να απαιτείται από τον δημιουργό του να τον βοηθήσει- αποτελεί την κεντρική δομική αρχή των πλατωνικών διαλόγων. Υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες χρησιμοποιείται η λέξη *βοηθείν* και άλλες στις οποίες αυτή αντικαθίστανται από μια συνώνυμη έκφραση: η βασική κατάσταση παραμένει όμως πάντα η ίδια. Το ερώτημα είναι σταθερά το ίδιο, αν δηλαδή ο δημιουργός του λόγου είναι σε θέση να βοηθήσει με καινούρια και ουσιαστικότερα νοητικά επιχειρήματα, με *τιμιώτερα*: αν είναι σε θέση, είναι φιλόσοφος. Αυτός που διευθύνει τη συζήτηση, ο οποίος εκπροσωπεί τη μορφή του διαλεκτικού, ανταποκρίνεται πάντα στο καθήκον αυτό· όλοι οι άλλοι δεν τα καταφέρνουν: γιατί μόνο ο στοχαστής των Ιδεών είναι πραγματικά φιλόσοφος. Ας δούμε τώρα τα σχετικά δεδομένα.

Τρία παραδείγματα πλατωνικής «βοηθείας»

(I) Στον *Φαίδωνα* αμέσως ύστερα από τις αντιρρήσεις του Σιμμία και του Κέβητος σχετικά με την αθανασία της ψυχής (84c-88b) ακολουθεί πρώτα μια διακοπή στον αφηγούμενο διάλογο. Ανάλογες καταστάσεις έχουν στον Πλάτωνα πάντοτε τη λειτουργία να δίνουν σε ότι ακολουθεί μια έντονη έμφαση. Ο *Εχεκράτης*, που είναι ο ακροατής στον διάλογο πλαισίου, θέλει να μάθει από τον αφηγητή *Φαίδωνα* πως αντέδρασε ο Σωκράτης στην κρίση που προκάλεσαν στη συζήτηση οι θηβαιοί φίλοι του: Θύμωσε ή «προσπάθησε ήρεμα να βοηθήσει τον λόγο; Και τον βοήθησε ικανοποιητικά ή με ελλείψεις;» (88d 9-e 3). Ο *Εχεκράτης* ρωτά επομένως για την αντίδραση του Σωκράτη ως προς την ανθρώπινη διάσταση και ως προς τη διάσταση της επιχειρηματολογίας. Ο *Φαίδων* λοιπόν συνεχίζει να αφηγείται πόσο αξιοθαύμαστος αποδείχτηκε ο Σωκράτης. Το *βοηθείν τω λόγω* που επιχείρησε είχε τη δύναμη να ικανοποιήσει αυτούς που επέκριναν τις θέσεις του – πράγμα που σχολιάζεται επιδοκιμαστικά σε μια δεύτερη διακοπή στην αφήγηση του διαλόγου, η οποία φυσικά έχει τον στόχο να δώσει ακόμη μεγαλύτερη έμφαση στην πρώτη (102a). Για να ανασκευάσει την αντίρρηση του Κέβητος ο Σωκράτης εγκαταλείπει (από το 96a και εξής) προσωρινά το θέμα «ψυχή» για να εκθέσει μια ολοκληρωμένη θεωρία σχετικά με την αιτία της γένεσης

και της φθοράς (95e 9-96a 1)· η θεωρία αυτή οδηγεί, όπως ξέρουμε, στην παρουσίαση της υπόθεσης των Ιδεών (99d κε.), με βάση την οποία το πρόβλημα της ψυχής μπορεί να συζητηθεί σαν μια κατά κάποιον τρόπο δευτερεύουσα ειδική περίπτωση (105b κε.).

Ως χαρακτηριστικά αυτής της ενότητας της συνομιλίας μπορούμε να κρατήσουμε τα ακόλουθα:

- Το επιτυχημένο βοηθείν τω λόγω γίνεται από αυτόν που διευθύνει τη συζήτηση (όχι φυσικά από τον Σιμμία ή τον Κέβητα).
- Για να βοηθήσει τον πρώτο του λόγον (σχετικά με την ψυχή) ο Σωκράτης μιλά στην αρχή για άλλα πράγματα (για τις Ιδέες κτλ.).
- Αυτό το άλλο θέμα σχετίζεται με μια θεωρία μεγαλύτερου εύρους, η οποία οδηγεί πιο κοντά στη γνώση των πρώτων αιτίων. Η διαδικασία των υποθέσεων προβλέπει μια διαδοχική άνοδο σε κάποιο ικανόν, το οποίο είναι προφανές ότι πρέπει να το καταλάβουμε ως αρχήν (101de, πρβ.107b). Στον βαθμό που ο λόγος ο οποίος βοηθά κάνει δυνατή μια περισσότερο ολοκληρωμένη και καλύτερα τεκμηριωμένη γνώση, δικαιούμαστε αντικειμενικά να μιλούμε για μια θεωρία «ανώτερης τάξης».

(II) Στην αρχή του δεύτερου βιβλίου της Πολιτείας ακούμε μια επίθεση από τον Γλαύκο και τον Αδείμαντο εναντίον της δικαιοσύνης, την οποία στο πρώτο βιβλίο ο Σωκράτης υπερασπίστηκε με επιτυχία έναντι του Θρασύμαχου. Ο Σωκράτης καλείται να βοηθήσει τη δικαιοσύνη (και επομένως και τον πρώτο του λόγον υπέρ της δικαιοσύνης), πράγμα που και ο ίδιος το αναγνωρίζει ως υποχρέωσή του. Η λέξη *βοηθείν* εμφανίζεται στα συμφραζόμενα αυτά όχι λιγότερες από πέντε φορές (*Πολιτεία* II, 362d 9, 368b 4, b 7, c 1, c 5). Η «βοήθεια» που ο Σωκράτης παρέχει στη δικαιοσύνη περιλαμβάνει όλη τη σειρά των αποδείξεων ως το 10^ο βιβλίο. Για να καταλήξει σε μια θεωρία για τη δικαιοσύνη αλλάζει το άμεσο αντικείμενο της συζήτησης και μιλά για το άριστο πολίτευμα και για την ψυχή· και πάλι, για να υπερασπιστεί την αντίληψή του για το πολίτευμα, μιλά για τη διαφορά μεταξύ Ιδέας και επιμέρους συγκεκριμένων πραγμάτων, για τη φύση και την παιδείωση των φιλοσόφων και, στο πλαίσιο του τελευταίου θέματος, για το μέγιστο διδακτικό αντικείμενο (*μέγιστον μάθημα*) γενικά: την Ιδέα του Αγαθού, η οποία είναι η «αρχή των πάντων». Η «βοήθεια» για τη δικαιοσύνη είναι επομένως μια κλιμακωτή άνοδος (πρβ. 445c 5), αν όχι στην ίδια τη γνώση της *αρχής* (το *τι έστι* της οποίας ακριβώς παραλείπεται: 506de), πάντως πολύ κοντά σ' αυτήν. Το ανώτατο όλων είναι τι ίδιο το Αγαθό (509a 4-5, πρβ. b 9), ώστε θα ταίριαζε να χαρακτηριστούν *τιμώτερα* οι εξηγήσεις που οδηγούν σε αυτό σε σύγκριση με θεωρίες και επιχειρήματα που έχουν κατώτερους στόχους.

(III) Μεγάλη ομοιότητα με τη βοήθεια που ο Σωκράτης παρέχει στη δικαιοσύνη στην *Πολιτεία* παρουσιάζει η βοήθεια του Αθηναίου για τον νόμο κατά της ασέβειας στους *Νόμους*. Το σχεδόν πανομοιότυπο αίτημα για τη βοήθεια¹[1] ως καθήκον -με τη θρησκευτική έννοια- δείχνει σαφώς ότι οι δύο διαδικασίες έχουν το ίδιο νόημα. Ο Αθηναίος προλαμβάνει μια κριτική από την αθεϊστική σκοπιά εναντίον του νόμου που μόλις διατυπώθηκε. Ο νόμος αυτός – όπως όλοι οι νόμοι- θα γνωστοποιηθεί γραπτώς στους πολίτες του Κρητικού κράτους που πρόκειται να ιδρυθεί (891a)· ο συντάκτης όμως έχει ήδη στην προφορική συζήτηση με τον Κλεινία και τον Μέγιλλο έτοιμα τα επιχειρήματα με τα οποία αργότερα θα πρέπει να υπερασπιστεί το γραπτό κείμενο. [...]

Και οι *Νόμοι* λοιπόν (όπως και η *Πολιτεία*) επιβεβαιώνουν όλα τα χαρακτηριστικά της βοήθειας τα οποία διαπιστώσαμε με αφορμή τον *Φαίδωνα*. Επιπλέον, το κείμενο αυτό δηλώνει με παραδειγματική σαφήνεια ότι η πλατωνική βοήθεια δεν μπορεί να επιτευχθεί «με κανέναν άλλο τρόπο» (*μηδαμὴ ἐτέρως*) παρά μόνο με ένα *εκτός βαίνειν*, με την αλλαγή δηλαδή του θέματος (891d 7-e 1), και ότι η διαδικασία αυτή οδηγεί πιο κοντά στα *πρώτα των πάντων* (891c 2-3 μαζί με το e 5-6).

Η πλατωνική βοήθεια είναι επομένως η διαδικασία την οποία ακολουθεί αυτός που διευθύνει τη συζήτηση (που αντιπροσωπεύει τον τύπο του «διαλεκτικού»): υπερασπίζεται τον λόγον του, ο οποίος υφίσταται κριτική, εγκαταλείποντας προς το παρόν το θέμα και προχωρώντας στον δρόμο που οδηγεί στη γνώση των αρχών ώστε να παρουσιάσει με θεωρήματα «υψηλότερης τάξης» μια στέρεη βάση για τον αρχικό του λόγον.

Οι -πάντοτε όμοιες- καταστάσεις στις οποίες εμφανίζεται η «βοήθεια»

Εκτός από το βοηθεῖν οι πλατωνικοί όροι με τους οποίους δηλώνεται η βοήθεια είναι τα αμύνειν/αμύνεσθαι (πρβ. επαμύνοντες λόγοι) και επικουρεῖν ἢ ἐπίκουρον γίνεσθαι. Η γνωστή αντιπάθεια του Πλάτωνα για μια παγωμένη ορολογία²[2] μας επιτρέπει να περιμένουμε εκ των προτέρων ότι χρησιμοποίησε και άλλες γλωσσικές παραλλαγές γι' αυτόν τον όρο-κλειδί της κριτικής του για τον γραπτό λόγο. **Για να ανακαλύψει κανείς συνώνυμα, πρέπει να ξεκινήσει από τη βασική, πάντοτε όμοια, κατάσταση: Ένας λόγος διατυπώθηκε («η ψυχή είναι αθάνατη» «η δικαιοσύνη είναι καλύτερη από την αδικία»), τα πρώτα επιχειρήματα εκτέθηκαν – ο πατήρ του λόγου όμως υφίσταται έλεγχο, δηλαδή απαιτούν από αυτόν να δείξει, ανάγοντας τον λόγον του στις βαθύτερες βάσεις του, ότι είναι φιλόσοφος.**

Σημασία έχει ότι, όπως δείχνει ο *Φαίδρος* (278cd), **οι φιλόσοφοι και οι μη φιλόσοφοι πρέπει να μετριούνται με βάση αυτό το είδος έλεγχου.** Είναι λοιπόν αναμενόμενο ότι στους διαλόγους υφίσταται έλεγχο διάφοροι τύποι ανθρώπων, ότι όμως **μόνο ένας τύπος, ο διαλεκτικός, περνά την εξέταση.** Σημαντικό είναι επίσης ότι **ο διαλεκτικός είναι σε θέση να μεταδώσει και σε άλλους την ικανότητα της βοήθειας** (*Φαίδρ.* 276e κε.): έναν δάσκαλο ο οποίος δεν θα ήταν σε θέση να κάνει κάτι τέτοιο δεν θα το αναγνωρίζουμε, ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο, ως φιλόσοφο.

Αυτή είναι η περίπτωση του Γοργία: Ο μαθητής του Πώλος θέλει να «αποκαταστήσει» τον λόγον του δασκάλου του ύστερα από την κριτική του Σωκράτη (*Γοργίας* 462a 2). Αποτυγχάνει, όπως άλλωστε και ο Καλλικλής ύστερα από αυτόν, επειδή ο δάσκαλός του δεν είναι φιλόσοφος με την πλατωνική έννοια, και επομένως δεν ήταν σε θέση να διδάξει το *επανορθώσασθαι τον λόγον (= βοηθεῖν τω λόγω)*.³[3]

Κάπως λιγότερο προφανής -επειδή επικαλύπτεται από ακραία ειρωνεία- είναι η κατάσταση στον *Ιππία μείζονα*. Ο Σωκράτης θέλει να βάλει τον Ιππία στη θέση ενός ανώτερου δασκάλου από τον οποίο δήθεν θέλει να μάθει, για να «ξαναπαλέψει ολόκληρη τη συζήτηση από την αρχή» (286d 7: *αναμαχοῦμενος τον λόγον*), ύστερα από την υποτιθέμενη ήττα του στη συνομιλία με έναν ανώνυμο τρίτο. Αυτό που προσφέρει ο Ιππίας για την καινούρια αρχή της συζήτησης αξιολογείται και από τον Σωκράτη (ειρωνικά) ως βοήθεια (*ὅτι μοι δοκεῖς ...*

βοηθείν, 291e 5). Στην πραγματικότητα ο ανώνυμος τρίτος είναι απλώς ένα διαφανές προσώπειο της εσωτερικής φωνής του Σωκράτη (βλ. ιδίως 304d), οποίος έτσι είναι εκείνος που και στη συζήτηση αυτή παραμένει νικητής, κυρίως επειδή θίγει ευρύτερα θέματα στην παρέκβαση ύστερα από την επίθεση του Ιππία στο 300b κε.

Οξύτατη ειρωνεία χαρακτηρίζει και τη συντομότερη συζήτηση με τον Ιππία. Σε έναν «παροξυσμό» (*κατηβολή*, *Ιππίας ελάσσω* 372e 1) ο Σωκράτης υποστηρίζει μια ηθικά αστήρικτη θέση, από την οποία όμως θα ήθελε να τον «γιατρέψει» ο Ιππίας. Το αίτημα «μην αρνηθείς να γιατρέψεις την ψυχή μου» (372e 6-7) δεν μπορεί παρά να σημαίνει -σε συχρητισμό με την κατάσταση στον διάλογο- «βοήθησον τω σουτου λόγω», αφού ο Ιππίας ήταν εκείνος που υποστήριξε την ηθικά ορθή άποψη: αν μπορούσε και να την τεκμηριώσει βαθύτερα, θα μπορούσε να γιατρέψει και τον Σωκράτη από τον «παροξυσμό» του· ο Ιππίας όμως δεν είναι *φιλόσοφος*, και έτσι η «γιατρεία» όπως και οποιαδήποτε βοήθεια στον *λόγον* του δεν πραγματοποιούνται.

Η ειρωνική εξύψωση του αντιπάλου φτάνει στα άκρα στον *Ευθύδημο*. Οι δύο Εριστικοί καλούνται να βοηθήσουν «όπως οι Διόσκουροι» (293a 2). Η ευεργετική τους παρέμβαση θα μπορούσε οπωσδήποτε να συγκριθεί με τη γιατρεία της ψυχής» που ζητήθηκε από τον Ιππία. Δεδομένου ότι ο Σωκράτης εξύψωσε ήδη σαρκάζοντας τους Εριστικούς στο επίπεδο των αρωγών Κάστορα και Πολυδεύκη, δεν μιλά για «βοήθεια», αλλά από την αρχή για «σωτηρία» (293a 1-3). Οι Εριστικοί δέχονται λοιπόν την παράκληση να βοηθήσουν έναν ξένο *λόγον*: και αυτό άλλωστε ανήκει στην ικανότητα του διαλεκτικού (εφόσον, και στον βαθμό που το επιτρέπει ο λόγος που χρειάζεται βοήθεια), όπως δείχνουν οι διάλογοι *Κρατύλος* και *Θεαίτητος*: Εδώ ο Σωκράτης υπερασπίζεται ως ένα σημείο τη θέση του Κρατύλου (που είναι ο ίδιος παρών) ή του Πρωταγόρα (που εκπροσωπείται από τον μαθητή του Θεόδωρο): χαρακτηριστικό είναι όμως ότι πρέπει να αναλάβει ο ίδιος τη βοήθεια για τους άλλους, η οποία τελικά δεν οδηγεί πολύ μακριά: **μόνο μια στάση η οποία στηρίζεται στη φιλοσοφία των Ιδεών μπορεί να ανταπεξέλθει σε κάθε έλεγχο. Η βοήθεια, όπως την εννοεί ο Πλάτων, δεν είναι θέμα νοητικής ευστροφίας, αλλά θέμα ορθής οντολογικής οπτικής.**

Στην ιδέα -που στον *Ιππία μείζονα* παίρνει κωμική τροποποίηση ο Σωκράτης, ο οποίος μειονεκτεί στη συζήτηση, επιδιώκει διδαχή από κάποιον «σοφότερο» ο Πλάτων έδωσε μια νέα μορφή στο *Συμπόσιο*, τη φορά αυτή χωρίς κωμική διάσταση. Ο Σωκράτης παγιδευμένος, υποτίθεται, στις ίδιες πλάνες με τον Αγάθωνα (*Συμπ.* 201e) ρώτησε τη σοφή Διοτίμα για να μάθει κάτι για τον Έρωτα. Η ελπίδα δεν ήταν μάταιη τη φορά αυτή. Απλώς η μαντισσα Διοτίμα από τη Μαντινεία είναι μια εξίσου φανταστική λογοτεχνική μορφή με τον ανώνυμο τρίτο στον *Ιππία μείζονα*. Επομένως ο Σωκράτης είναι και πάλι αυτός που συνεχίζει τη συζήτηση. Και είναι απόλυτα σαφές ότι στον λόγο του ως Διοτίμα υπερβαίνει κατά πολύ τα όρια της συζήτησης με τον Αγάθωνα σχετικά με τον Έρωτα, πραγματεύεται θέματα μεγάλης φιλοσοφικής σημασίας, τα οποία οδηγούν πιο κοντά στη γνώση της *αρχής*.

[...] Πρέπει να έγινε τουλάχιστον σαφές ότι: **η έννοια *βοηθείν τω λόγω* χαρακτηρίζει τη δομική αρχή του πλατωνικού διαλόγου, που συνίσταται στη σκόπιμη άνοδο του επιπέδου της επιχειρηματολογίας προς την κατεύθυνση μιας έσχατης επιχειρηματολογίας, η οποία προκύπτει από την *αρχήν*.**